

PIOTR SZAROTA

WIELKA PIĄTKA – STARE PROBLEMY, NOWE WĄTPLIWOŚCI

Artykuł dotyczy obecnego statusu pięcioczynnikowego modelu osobowości, zwanego Wielką Piątką. Nakreślona została krótka historia podejścia oraz przybliżone niektóre z pojawiających się w literaturze psychologicznej zarzutów i wątpliwości, m.in. problem kulturowej uniwersalności modelu, kwestia optymalnej liczby czynników i wykorzystania modelu w diagnostyce psychologicznej.

Słowa kluczowe: teorie osobowości, Wielka Piątka, pomiar osobowości.

O historii badań na pięcioczynnikowym modelem osobowości napisano już wiele, także po polsku (m.in. Jarmuż, 1994; Oleś, 2000; Szarota, 1995). Tym, co może tu nieco zaskakiwać jest fakt, że istnieją spore rozbieżności, jeśli chodzi o jego genezę czy „przypisywanie ojcostwa”. Wygląda bowiem na to, że ojców Wielkiej Piątki jest aż pięciu.

Za pierwszego odkrywcego pięcioczynnikowej struktury osobowości uchodzi niekiedy L. L. Thurstone (1934, por. Goldberg, 1993). Thurstone, który wprowadził do psychologii nowoczesną, wielowymiarową analizę czynnikową, postanowił sprawdzić tę nową metodę statystyczną na materiale leksykalnym. W tym celu sporządził listę sześćdziesięciu przymiotników używanych powszechnie do opisu osobowości człowieka i polecił osobom badanym scharakteryzować za ich

pomocą kogoś, kogo znają bardzo dobrze. Analiza korelacji pomiędzy przymiotnikami ujawniła istnienie pięciu nadrzędnych czynników. Problem w tym, że czynniki te odbiegają treściowo od modelu Wielkiej Piątki.

Ojcem numer dwa pięcioczynnikowego modelu jest Fiske (1949), który po dokonaniu reanalizy materiału empirycznego zgromadzonego w latach czterdziestych przez Cattella (zob. 1943) doszedł do wniosku, że zamiast kilkunastu wyodrębnionych przez niego czynników powinno się przyjąć raczej rozwiązanie pięcioczynnikowe. Komentując niezgodność swoich wyników z rezultatami uzyskanymi przez Cattella Fiske stwierdził, że nie podziela jego wiary w „istotne znaczenie niskich ładunków czynnikowych” (Fiske, 1949, s. 342). Wyodrębnione przez Fiske'a (1949) czynniki można już – w przeciwieństwie do Thurstonowskich – interpretować w terminach pięcioczynnikowego modelu osobowości.

Kolejni ojcowie to Tupes i Christal (1961), którzy – podobnie jak wcześniej Fiske – starali się (bez powodzenia) zreplikować wyniki otrzymane przez Cattella. Ich analizy potwierdziły pięcioczynnikową strukturę danych, a czynniki okazały się spójne treściowo, choć interpretacja, jaką Tupes i Christal (1961, 1992) nadali poszczególnym czynnikom, różniła się nieco od tej zaproponowanej przez Fiske'a.

Reakcją na wyniki Tupesa i Christala była kolejna fala badań, z których największe znaczenie mają badania wykonane przez Normana (1963). Autor ten wybrał po cztery zmienne z każdego wyróżnionego przez Tupesa i Christala czynnika, kierując się przy tym wysokością ładunków czynnikowych. Otrzymane w ten sposób dwadzieścia zmiennych przetestował następnie w czterech próbach osób badanych. Analiza czynnikowa ujawniła tak idealną zgodność między strukturą tych danych, że pięcioczynnikowy model osobowości niesłusznie zaczęto nazywać „Piątką Normana” (por. Goldberg, 1993b). „Ojcostwo” Normana zostało ostatecznie zakwestionowane, tym niemniej jego rola w badaniach nad Wielką Piątką jest ogromna.

Już choćby ta – z konieczności mocno skrócona – historia Wielkiej Piątki ujawnia problemy od samego zarania związane z modelem, który ma nie tylko wielu ojców, ale bardzo wiele wersji różniących się od siebie interpretacją poszczególnych czynników. Wątpliwości związanych z modelem Wielkiej Piątki jest znacznie więcej, a część z nich została już przedstawiona w krytycznych artykułach Jarmuża (1995) i Olesia (2000). Zaprezentowanie wszystkich aspektów toczącej się wokół Wielkiej Piątki dyskusji nie jest możliwe w krótkim artykule, skoncentruję się więc na kilku zagadnieniach, które wydają mi się najważniejsze.

1. PROBLEM Z ANALIZĄ CZYNNIKOWĄ

Historia Wielkiej Piątki to także historia wykorzystania analizy czynnikowej w badaniu osobowości. Dotyczy to w równym stopniu podejścia leksykalnego koncentrującego się na analizie języka naturalnego, jak i podejścia opartego na swobodnych opisach (por. Marszał-Wiśniewska, Jarmuż, 1995) oraz podejścia psychometrycznego, którego głównymi przedstawicielami są A. T. Costa i R. R. McCrae.

Jednym z pierwszych psychologów zainteresowanych poszukiwaniem czynników wywołujących eksperymentalnie stwierdzone koreacje był Ch. Spearman. Jego uwagę zwróciło to, że używane przez niego testy uzdolnień wyraźnie ze sobą korelują; przyczyną mogło być istnienie jakiegoś czynnika ogólnego, skorelowanego istotnie ze wszystkimi zmiennymi. Czynnikiem tym miało okazać się wkrótce słynne spearmanowskie „g”.

Klasyczna metoda Spearmana ma już dziś znaczenie wyłącznie historyczne. Zdecydowanie większy wpływ na rozwój analizy czynnikowej w psychologii miał Thurstone. W przeciwieństwie do Spearmana, Thurstone nie był zainteresowany odkrywaniem czynników ogólnych, lecz dążył do odnalezienia „wszystkich czynników, które mogą rzeczywiście tkwić w korelacjach danej grupy zmiennych” (Okón, 1960, s. 181). W ten sposób powstała analiza wieloczynnikowa, która znacznie rozszerzyła możliwości zastosowania metod czynnikowych w badaniach psychologicznych.

Jednym z największych krytyków zastosowania analizy czynnikowej w teorii osobowości był Gordon Allport. Najpoważniejsze argumenty Allporta (1939) przeciwko analizie czynnikowej można streszczyć w trzech punktach:

(1) uzyskane w analizie czynniki stanowią wymiary „osobowości uśrednionej”, która jest całkowitą abstrakcją, nieprzydatną dla psychologa pragnącego badać osobowości konkretnych osób;

(2) psychologiczna interpretacja poszczególnych czynników jest z reguły arbitralna i niezbyt adekwatna do nieuporządkowanego zbioru mechanicznie pogrupowanych zmiennych;

(3) zupełnie nierealistyczne jest założenie o ortogonalności czynników.

Argumenty Allporta pozostają jednak nadal aktualne, a badania nad pięcioczynnikowym modelem osobowości prowokują nowe wątpliwości. Tak więc teoretycy Wielkiej Piątki nader chętnie powołują się na dokonane za pośrednictwem analizy czynnikowej odkrycia, tymczasem krytycy (por. Block, 1994)

zwracają uwagę na aktywny udział badaczy w dochodzeniu do tego typu „odkryć”. To właśnie od nich zależy zastosowany rodzaj rotacji oraz jej kąt, liczba wyłonionych czynników, a także ich interpretacja.

Wyodrębnienie takiej a nie innej liczby czynników nadal pozostaje kwestią gustu. Choć McCrae i John (1992) uważają istnienie pięciu wymiarów osobowości za fakt empiryczny, równie oczywisty jak istnienie siedmiu kontynentów; ich entuzjazmu nie podziela wielu psychologów na co dzień zajmujących się analizą czynnikową (por. Brand, Egan, 1989; Eysenck, 1992; Matthews, Oddy, 1993). Istniejące formuły matematyczne (por. Everett, 1983; Rummel, 1970) nie znajdują z reguły zastosowania, gdyż są bądź zbyt pracołonne w użyciu, bądź też prowadzą do wyodrębnienia zbyt wielkiej liczby czynników; przykładowo, stosując formułę Guttmana (por. Rummel, 1970), można uzyskać liczbę czynników równą jednej trzeciej liczby zmiennych. W tej sytuacji stosowane są tzw. reguły spod palca (*rules of thumb*). Specialiści od Wielkiej Piątki stosują przeważnie trzy z nich: wymyślony przez Cattella (1966) *scree test*, czyli tzw. test usypiska (znany też jako „test piargów”), regułę nieciągłości oraz regułę interpretowalności czynników (por. Rummel, 1970), przy czym rozstrzygające znaczenie ma zazwyczaj reguła interpretowalności, stwarzająca (niestety) najwięcej okazji do manipulacji.

2. WIELKA PIĄTKA CZY WIELKA SZÓSTKA?

Problem liczby i interpretacji czynników wydaje się dla modelu Wielkiej Piątki zasadniczy. Choć pięcioczynnikową strukturę udało się zreplikować w Niemczech (Ostendorf, 1990), Holandii (De Raad, 1992), we Włoszech (Caprara, Perugini, 1994; Di Blas, Forzi, 1998), w Polsce (Szarota, 1995a), w Czechach (Hrebickova, Ostendorf, Angleitner, 1995) i w Chorwacji (Mlačić, Ostendorf, 2005), istniały różnice w zakresie zawartości treściowej poszczególnych czynników. Najbardziej niepokojące były przypadki, gdy zamiast przewidywanych pięciu otrzymywano sześć czynników, jak w badaniu wegierskim (Szirmak, De Raad, 1994), w drugim badaniu włoskim (Di Blas, Forzi, 1998) czy w badaniu francuskim (Boies i in., 2001). Niekiedy kolejne reanalizy ujawniały, że dane w zależności od stosowanych metod mogą ujawnić strukturę pięcioczynnikową bądź sześcioczynnikową (np. Szarota, Ashton, Lee, 2007).

Te odstępstwa stały się punktem wyjścia dla teoretyków, którzy uznali, że pięcioczynnikowy model osobowości powinien zostać zastąpiony sześcioczynnikowym. Dodatkowy czynnik, nazywany najczęściej *Uczciwością* (Ashton, Lee,

Son, 2000), odnosi się do moralnych aspektów funkcjonowania jednostki i opisującą go takie słowa, jak *uczciwy, szczery, szlachetny* vs *wyrachowany, przebiegły, chciwy*. Przypisać trzeba, że czynnik moralnościowy stanowi ważne uzupełnienie modelu Wielkiej Piątki, a fakt, że nie został on wcześniej „odkryty”, wynika w dużej mierze z zastosowanych procedur selekcyjnych przy doborze materiału leksykalnego. Procedury te eliminowały z reguły określenia o charakterze „czysto oceniającym”, a do takiej właśnie kategorii wiele cech moralnościowych można przecież zaliczyć.

Wagę cech moralnościowych w spostrzeganiu i interpretacji zachowania drugiego człowieka podkreśla w swojej koncepcji Wojciszke (1993). „Własna sprawność jest dla człowieka bezwarunkowo ważna – pisze Wojciszke (s. 440) – czego byśmy nie zrobili, zawsze lepiej dla nas samych, byśmy to robili raczej sprawnie niż nieudolnie, podczas gdy sprawność cudza jest ważna dla nas o tyle tylko, o ile cudze działania niosą nam dobro lub зло. Natomiast w zachowaniach cudzych [...] ważny jest dla nas szczególnie ich wymiar moralny, bowiem cudza niemoralność jest dla nas zagrażająca i karząca, zaś cudza moralność – nagradzająca”.

Empirycznym poparciem modelu sześcioczynnikowego są reanalizy dotychczasowych badań leksykalnych, które doprowadziły do uzyskania stosunkowo klarownej struktury sześcioczynnikowej w języku angielskim (Ashton, Lee, Goldberg, 2004) oraz niemieckim, włoskim, niderlandzkim, polskim, francuskim, węgierskim i koreańskim (Ashton i in., 2004; Szarota, Ashton, Lee, 2007). Mimo wszystko status szóstego czynnika jest nadal przedmiotem kontrowersji. Saucier (2002) zwraca uwagę, że w przeciwieństwie do innych czynników nie jest czynnikiem ortogonalnym. Problemem jest też istnienie siódmego czynnika (*Negative Valence*), który również replikuje się w niektórych studiach, tymczasem jest ignorowany zarówno przez zwolenników rozwiązania sześcioczynnikowego, jak i teoretyków Wielkiej Piątki.

3. KULTUROWA UNIWERSALNOŚĆ MODELU

Jedno z założeń leżących u podstaw Wielkiej Piątki, przynajmniej w tzw. tradycji leksykalnej, mówi o kodowaniu różnic indywidualnych przede wszystkim w postaci przymiotników, które odnoszą się do pewnych stałych atrybutów człowieka. Tymczasem w świetle badań międzykulturowych model osobowości oparty na wewnętrznych atrybutach, czyli względnie stałych cechach, jest modelem charakterystycznym dla świata zachodniego (por. Markus, Kitayama, 1991).

W kulturach kolektywistycznych dominuje myślenie o osobowości w sposób kontekstowy. Potwierdzają to m.in. badania Shwedera i Bourne'a (1984), w których Hindus i Amerykanie opisywali swoich znajomych. Hindus – częściej niż Amerykanie – pisali o konkretnych zachowaniach, wpisując je w kontekst społeczny, np. „Kiedy wybuchnie kłótnia, nie może się powstrzymać, żeby nie wtrącić swoich trzech groszy”.

Tendencja do opisywania osoby poprzez jej konkretne zachowania oraz do określania jego kontekstu pojawia się także wówczas, gdy „kolektywiści” opisują siebie. W swoim badaniu Cousins (1989) porównał samoopisy studentów amerykańskich i japońskich. Odpowiedzi Japończyków były konkretne i dotyczyły pełnionych ról („W weekendy gram w tenisa”), samoopisy Amerykanów zawierały więcej odniesień do wewnętrznych atrybutów. Nie oznacza to jednak, że Japończycy nie potrafią myśleć o sobie w kategoriach stałych cech. W zmodyfikowanym teście Dwudziestu Stwierdzeń (Kuhn, McPartland, 1954), w którym pytanie „Kim jestem?” umiejscowione zostało w kontekście społecznym, to Japończycy – częściej niż Amerykanie – opisywali siebie, odwołując się do cech psychologicznych. Wyjaśniając te wyniki Cousins (1989) tłumaczył, że oryginalny test izoluje Ja od „kontekstu sytuacyjnego, relacyjnego i dlatego wydawał się sztuczny respondentom japońskim, którzy są bardziej przyzwyczajeni do myślenia o sobie z uwzględnieniem konkretnej sytuacji społecznej” (s. 125).

W kontekście tych ustaleń koncepcje osobowości oparte na cechach można więc uznać za niezgodne z kulturową logiką obowiązującą w społeczościach kolektywistycznych. Jedynym azjatyckim badaniem leksykalnym, w którym udało się uzyskać klarowną replikację amerykańskiej Wielkiej Piątki, jest badanie koreańskie (Hahn, Lee, Ashton, 1999). Badania filipińskie (Church, Katigbak, 1989; Church, Katigbak, Reyes, 1998), japońskie (Isaka, 1990) i chińskie (Yang, Bond, 1990) nie doprowadziły do tak klarownych wyników, choć często były to struktury czynnikowe zbliżone treściowo. Zdarzały się też jednak istotne różnice, na przykład w badaniach filipińskich (Church, Katigbak, 1989) okazało się, że czynnik „Odporności psychicznej” (lokalny odpowiednik *Stałości emocjonalnej*) zawiera określenia związane z asertywnością, które powinny przynależeć do *Eks-trawersji*), zaś określenia opisujące *Sumienność* i *Intelekt* tworzą jeden czynnik.

Odrębność czynnikowych rozwiązań uzyskanych w kontekście kultur azjatyckich nie powinna szczególnie dziwić w sytuacji, gdy nawet w obrębie kultury Zachodniej można mówić o pewnych odstępstwach od „kanonicznej” wersji Wielkiej Piątki opisanej przez Goldbergą (1993a), zwłaszcza w obrębie czynnika

piątego; porównań tego rodzaju dokonali m.in. De Raad i współautorzy (1998). Pytanie, do jakiego stopnia Wielka Piątka jest modelem uniwersalnym, kulturowo pozostaje więc ciągle otwarte.

4. ZASTOSOWANIE W DIAGNOSTYCE PSYCHOLOGICZNEJ

Do diagnozy pięciu wielkich czynników osobowości mogą służyć zarówno listy przymiotnikowe (jedno- i dwubiegunowe), jak i kwestionariusze osobowości opracowane przez Costę i McCraea, które są zestawieniami konkretnych stwierdzeń opisujących zachowania bądź preferencje. Praktyka pokazuje jednak, że listy przymiotnikowe używane są z reguły w badaniach teoretycznych, podczas gdy w diagnostyce psychologicznej stosuje się najczęściej kwestionariusze. Duże znaczenie ma w ich przypadku możliwość wykorzystania podskal, czego nie zapewniają – jak dotąd – żadne listy przymiotnikowe. Warto jednak zdawać sobie sprawę, że kwestionariusze używane do diagnozy pięciu czynników osobowości mają wiele poważnych ograniczeń.

Zdaniem McClellanda (1981) wyczerpujący opis i precyzyjne przewidywanie w przypadku badań nad osobowością możliwe są dopiero po zdiagnozowaniu trzech grup zmiennych: (1) cech osobowościowych, (2) systemu poznawczego i systemu wartości oraz (3) potrzeb i motywacji dynamizujących zachowanie. Nieadekwatność pięcioczynnikowego modelu osobowości polega na tym, że umożliwia on diagnozę tylko pierwszej grupy zmiennych.

Rozróżnienie pomiędzy „cechami” a „potrzebami” akceptowane jest przez psychologów badających motywację człowieka od ponad pięćdziesięciu lat (Murray, 1938). Przyjmuje się też z zasady, że o ile metody kwestionariuszowe mogą służyć do diagnozy cech, to diagnoza potrzeb wymaga stosowania testów apercji tematycznej. W pięcioczynnikowym modelu nie ma miejsca na nieświadomione potrzeby i motywy, które mogą mieć decydujące znaczenie w diagnostyce psychologicznej (por. McAdams, 1992).

Zdaniem Johna (1990) pięcioczynnikowy model najlepiej nadaje się do wstępnych, powierzchownych nierzaz rozróżnień pomiędzy typami osobowości, mniejszą wartość ma natomiast, jeśli chodzi o przewidywanie specyficznych zachowań czy ich rezultatów. Założenie to, poparte wynikami badań empirycznych (Hough, 1992; Shaver, Brennan, 1992; Smith, Williams, 1992; Widiger, Trull, 1992), nie jest jednak w gronie teoretyków Wielkiej Piątki powszechnie akceptowane.

Z problemem optymalnego zakresu czynników osobowości wiąże się zagadnienie spójności poszczególnych wymiarów. Badacze reprezentujący podejście

leksykalne (Hofstee, De Raad, Goldberg, 1992) przyjmują na ogólny, że każdy z pięciu czynników obejmuje tak wiele cech, że po prostu nie może być spójny. Innego zdania są przedstawiciele podejścia psychometrycznego, postawą swą prowokując gwałtowne polemiki. Najwięcej wątpliwości budzi spójność wymiaru neurotyczności Costy i McCraea' (por. Block, 1994).

Duży problem stanowi też rola aprobaty społecznej przy wypełnianiu poszczególnych skali. Costa i McCrae (1992, s. 20) zakładają, że wypełnianie skonstruowanych przez nich kwestionariuszy to proces wymagający „szczerości i współdziałania pomiędzy osobą badaną a przeprowadzającym badanie psychologiem”. W przeciwieństwie do większości inwentarzy psychologicznych, kwestionariusze NEO nie zostały wyposażone w żadne skale kontrolne. Zdaniem niektórych badaczy (por. Ben-Porath, Waller, 1992) fakt ten podważa przydatność tych narzędzi w diagnozie klinicznej, gdyż niezbędnym elementem klinicznej interpretacji wyników testu powinno być ustalenie, czy osoba badana nie próbowała dostarczyć „nierzetelnych” informacji.

Jedną ze słabości modelu pięcioczynnikowego jest to, że nazwy wszystkich czynników mają konotacje wartościujące, tak więc zawsze lepiej jest być na pozytywnym niż na negatywnym krańcu wymiaru (w wersji psychometrycznej wyjątkiem stanowi neurotyczność). Fakt ten implikuje pośrednio „ewaluatywność” poszczególnych pozycji kwestionariuszy NEO. Ustosunkowując się do większości z nich nietrudno sobie wyobrazić, jakiej odpowiedzi oczekuje od nas osoba prowadząca badanie. Zarówno dla klinicysty, jak i dla psychologa zajmującego się selekcją zawodową alarmująca będzie nasza zgoda na takie np. stwierdzenia: „Często czuję się gorszy (-a) od innych”, „Często popadam w konflikty z rodziną i współpracownikami”, „Tracę mnóstwo czasu, zanim zabiorę się do pracy”, „Wygląda na to, że nigdy nie potrafię się zorganizować”. Przykłady te pochodzą z polskiej adaptacji kwestionariusza NEO-FFI (Zawadzki, Szczepaniak, Strelau, 1995), nie różnią się one jednak zasadniczo od konwencji przyjętej w pozostałych wersjach. W tym świetle zapewnienia autorów o przydatności kwestionariuszy NEO w praktyce selekcyjnej brzmiały mało przekonująco.

Wydaje się, że jedynym rozwiązaniem pozostaje w tej sytuacji korzystanie z opisów dokonywanych przez osoby trzecie: współpracowników, kolegów, rodzinę. Pogląd taki reprezentuje m.in. Hofstee (1994), postulując jednak wykorzystywanie przy diagnozie co najmniej kilku niezależnych opisów.

*

Patrząc na ponad pięćdziesięcioletnią już historię badań nad Wielką Piątką można odnieść wrażenie, że większość wątpliwości i pytań z związanych z tym modelem pozostaje bez jednoznacznej odpowiedzi. Warto jednak zauważyc, że część z nich wpisana jest immanentnie w sam model, wiążą się one bowiem z zastosowaniem analizy czynnikowej w teorii osobowości. Obecnie na pierwszy plan wysunął się chyba problem kulturowej uniwersalności modelu i kwestia optymalnej liczby czynników. O ile w latach dziewięćdziesiątych dyskutowano przede wszystkim nad wyższością bądź słabością Wielkiej Piątki w stosunku do pięcioczynnikowego modelu Zuckermana czy tzw. Gigantycznej Trójki Eysencka (por. Oleś, 2000), obecnie coraz więcej zwolenników zyskuje Wielka Szóstka.

W artykule skoncentrowałem się na problemach i wątpliwościach związanych z modelem Wielkiej Piątki, co nie oznacza, że nie ma on także wielu zalet, które zadecydowały o jego ogromnej popularności w latach dziewięćdziesiątych XX wieku i obecnie. O zaletach Wielkiej Piątki wspomina też w swoim artykule Oleś (2000). Bez wątpienia dzięki temu modelowi możliwa stała się synteza i integracja rozmaitych, czasem mało do siebie przystających teorii cech. Wielka Piątka porządkuje naszą wiedzę o osobowości, dostarcza ram do jej systematycznego opisu.

BIBLIOGRAFIA

Allport, G. W. (1939). *Personality: A psychological interpretation*. New York: Holt.

Ashton, M. C., Lee, K., Son, C. (2000). Honesty as the sixth factor of personality. Correlations with Machiavellianism, primary psychopathy, and social androitness. *European Journal of Personality*, 14, 359-368.

Ashton, M. C., Lee, K., Perugini, M., Szarota, P., de Vries, R. E., Di Blas, L., Boies, K., De Raad, B. (2004). A six-factor structure of personality-descriptive adjectives: Solutions from psycholinguistic studies in seven languages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 356-366.

Ashton, M. C., Lee, K., Goldberg, L. R. (2004). A hierarchical analysis of 1,710 English personality-descriptive adjectives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87, 707-721.

Ben-Porath, Y. S., Waller, N. G. (1992). Five big issues in clinical personality assessment: A rejoinder to Costa and McCrae. *Psychological Assessment*, 4, 23-25.

Block, J. (1994). A contrarian view of the five-factor approach to personality description. *Journal of Personality*, 117, 187-215.

Boies, K., Lee K., Ashton, M. C., Pascal, S., Nicol, A. A. M. (2001). The structure of the French personality lexicon. *European Journal of Personality*, 15, 277-295.

Brand, C. R., Egan, V. (1989). The “Big Five” dimensions of personality? Evidence from ipsative, adjectival self-attributions. *Personality and Individual Differences*, 10, 1165-1171.

Caprara, G. V., Perugini, M. (1994). Personality described by adjectives: The generalizability of the Big Five to the Italian lexical context. *European Journal of Personality*, 8, 357-369.

Cattell, R. B. (1943). The description of personality. Basic traits resolved into clusters. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38, 476-507.

Cattell, R. B. (1966). The Scree Test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1, 140-161.

Church, T. A., Katigbak, M. S. (1989). Internal, external and self-report structure of personality in a non-Western culture. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 857-872.

Church, A. T., Katigbak, M. S., Reyes, J. A. S. (1998). Further exploration of Filipino personality structure using the lexical approach: Do the big-five or big seven dimensions emerge? *European Journal of Personality*, 12, 249-269.

Costa, P. T., McCrae, R. R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

Cousins, S. (1989). Culture and selfhood in Japan and the US. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 124-131.

De Raad, B. (1992). The replicability of the Big Five personality dimensions in three word-classes of the Dutch language. *European Journal of Personality*, 6, 13-29.

De Raad, B., Perugini, M., Hrebickova, M., Szarota, P. (1998). Lingua Franca of personality: Taxonomies and structures based on the psycholexical approach. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29, 212-232.

Di Blas, L., Forzi, M. (1998). An alternative taxonomic study of personality-descriptive adjectives in the Italian language. *European Journal of Personality*, 12, 75-101.

Everett, J. E. (1983). Factor comparability as a means of determining the number of factors and their rotation. *Multivariate Behavioral Research*, 18, 197-218.

Eysenck, H. J. (1992a). Four ways five factor are not basic. *Personality and Individual Differences*, 13, 667-673.

Fiske, D. W. (1949). Consistency of the factorial structures of personality ratings from different sources. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44, 329-344.

Goldberg, L. R. (1993a). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*, 48, 26-34.

Goldberg, L. R. (1993b). What the hell took so long? Donald Fiske and the Big-Five Factor Structure. W: P. E. Shrout, S. T. Fiske (red.), *Advances in personality research, methods, and theory*. New York: Erlbaum.

Hahn, D.-W., Lee, K., Ashton, M. C. (1999). A factor analysis of the most frequently used Korean personality trait adjectives. *European Journal of Personality*, 13, 261-282.

Hofstee, W. K. B. (1994). Who should own the definition of personality? *European Journal of Personality*, 8, 149-162.

Hofstee, W. K. B., De Raad, B., Goldberg, L. R. (1992). Integration of the Big Five and circumplex approaches to trait structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 146-163.

Hough, L. M. (1992). The “Big Five” personality variables-construct confusion: Description versus prediction. *Human Performance*, 5, 139-155.

Hrebickova, M., Ostendorf, F., Angleitner, A. (1995). *Basic dimensions of personality description in the Czech language* (Paper presented at the 7th meeting of International Society for the Study of Individual Differences, Warsaw).

Isaka, H. (1990). Factor analysis of trait terms in everyday Japanese language. *Personality and Individual Differences*, 11, 115-124.

Jarmuż, S. (1994). Metodologiczne problemy związane z weryfikacją modelu Wielkiej Piątki. *Przegląd Psychologiczny*, 37, 195-203.

John, O. P. (1990). The Big Five factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires. W: L. Pervin (red.), *Handbook of personality theory and research* (s. 66-100). New York: Guilford.

Kuhn, M. H., McPartland, T. S. (1954). An empirical investigation of self-attitudes. *American Sociological Review*, 19, 68-76.

Markus, H. R., Kitayama, S. (1991). Culture and self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.

Marszał-Wiśniewska, M., Jarmuż, S. (1995). Swobodne opisy osobowości i temperamentu dzieci a model „Wielkiej Piątki”. *Przegląd Psychologiczny*, 38, 117-128.

Matthews, G., Oddy, K. (1993). Recovery of major personality dimensions from trait adjective data. *Personality and Individual Differences*, 15, 419-431.

McAdams, D. P. (1992). The five-factor model in personality: A critical appraisal. *Journal of Personality*, 60, 329-357.

McClelland, D. C. (1981). Is personality consistent? W: A. I. Rabin, J. Aronoff, A. M. Barclay, R. A. Zucker (red.), *Further explorations in personality* (s. 87-113). New York: Wiley.

McCrae, R. R., John, O. P. (1992). An introduction to the Five-Factor Model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215.

Mlačić, B., Ostendorf, F. (2005). Taxonomy and structure of Croatian personality-descriptive adjectives. *European Journal of Personality*, 19, 117-152.

Murray, H. A. (1938). *Explorations in personality*. New York: Oxford University Press.

Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor-structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 574-583.

Okón, J. (1960). *Analiza czynnikowa w psychologii*. Warszawa: PWN.

Oleś, P. (2000). Kontrowersje wokół „Wielkiej Piątki”. *Czasopismo Psychologiczne*, 6, 7-18.

Ostendorf, F. (1990). *Sprache und Persönlichkeitsstruktur: zur Validität des Funf-Faktoren Modells der Persönlichkeit*. Regensburg: Roderer Verlag.

Rummel, R. J. (1970). *Applied factor analysis*. Evanston: Northwestern University Press.

Saucier, G. (2002). Gone too far – or not far enough? *European Journal of Personality*, 16, 55-62.

Shaver, P. R., Brennan, K. A. (1992). Attachment styles and the “Big Five” personality traits: Their connections with each other and with romantic relationship outcomes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 18, 536-545.

Shweder, R. A., Bourne, E. J. (1984). Does the concept of the person vary cross-culturally? W: R. A. Shweder, R. A. LeVine (red.), *Culture theory: Essays on mind, self, and emotion* (s. 158-199). Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, T. W., Williams, P. G. (1992). Personality and health: Advantages and limitations of the five-factor model. *Journal of Personality*, 60, 395-424.

Szirmak, Z., De Raad, B. (1994). Taxonomy and structure of Hungarian personality traits. *European Journal of Personality*, 8, 95-117.

Szarota, P. (1995a). *Taksonomia przymiotników służących do opisu człowieka jako test trafności pięcioczynnikowego modelu osobowości* (mps pracy doktorskiej, Uniwersytet Warszawski).

Szarota, P. (1995b). Polska Lista Przymiotnikowa: Narzędzie do diagnozy pięciu wielkich czynników osobowości. *Studia Psychologiczne*, 33, 227-256.

Szarota, P. (1996). Perspektywy badań leksykalnych nad osobowością. *Psychologia Wychowawcza*, 6, 443-448.

Szarota, P., Ashton, M., Lee, K. (2007). Taxonomy and structure of the Polish personality lexicon. *European Journal of Personality*, 21, 823-852.

Thurstone, L. L. (1934). The vectors of mind. *Psychological Review*, 41, 1-32.

Tupes, E. C., Christal, R. E. (1961). *Recurrent personality factors based on trait ratings* (USAF ASD Technical Report No. 61-97, Lackland Air Force Base).

Tupes, E. C., Christal, R. E. (1992). Recurrent personality factors based on trait ratings. *Journal of Personality*, 60, 225-251.

Widiger, T. A., Trull, T. J. (1992). Personality and psychopathology: An application of the Five-Factor Model. *Journal of Personality*, 60, 363-391.

Yang, K., Bond, M. H. (1990). Exploring implicit personality theories with indigenous or imported constructs: The Chinese case. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 1087-1095.

Wojciszke, B. (1993). Moralność i sprawność jako kategorie percepcji społecznej i politycznej. *Przegląd Psychologiczny*, 36, 433-447.

Zawadzki, B., Szczepaniak, P., Strelau, J. (1995). Diagnoza psychometryczna pięciu wielkich czynników osobowości: adaptacja kwestionariusza NEO-FFI Costy i McCrae'a do warunków polskich. *Studia Psychologiczne*, 33, 189-225.

THE BIG FIVE: OLD PROBLEMS AND NEW CONCERNS

S u m m a r y

The article discusses the present status of the five-factor model of personality. A brief history of the Big Five research has been outlined and the main controversies and problems presented. The article focuses on cultural universality of the model, controversies pointing to the number and interpretation of factors, and the diagnostic utility of the model.

Key words: Five-Factor Model, personality, personality assessment.